

Доценко І.О.,

к.е.н., доцент

доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Хмельницького національного університету

Маєвська К.О.,

магістрант факультету економіки і управління

Хмельницького національного університету

СВІТОВІ МОДЕЛІ ФІНАНСОВОГО ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Теоретичні напрацювання та практика регулювання соціально-економічних процесів в країнах з розвинутою ринковою економікою є ілюстрацією того, як формувалися, функціонують, удосконалюються та діють сучасні національні системи соціального захисту населення. Потреба в існуванні такої системи зі своєю специфікою, відчувається в кожній країні, незалежно від тієї чи іншої форми політичної влади в ній. Сама ідея такого захисту людини не піддається сумніву, але його формування і розвиток залежать від багатьох факторів: наявності матеріальних і фінансових ресурсів, економічної та соціальної політики держави, інституційного забезпечення, податкової спроможності різних верств населення, рівня його добробуту, участі приватного сектору в цьому захисті. Особливо актуальним є врахування дії цих факторів в процесі трансформації соціального захисту населення в постсоціалістичних країнах.

При аналізі наукового доробку вітчизняних та зарубіжних науковців щодо класифікації нині діючих моделей соціального захисту населення у якості критерія, вважаємо правомірним використовувати спосіб організації функціонування цього суспільного інституту. Так, у працях українських науковців впадає в око те, що їх підходи до типологізації моделей соціального захисту населення співпадають при наявності деяких відмінностей в назвах. В цьому аспекті, наприклад, Борецька Н. П. виокремлює німецьку, шведську,

американську та українську моделі [1]. Інші автори виділяють три типи національних моделей соціальної держави та їх складових соціального захисту населення: ліберальну або англосаксонську, скандинавську або соціал-демократичну, консервативно європейська соціальна держава [2].

Серед зарубіжних науковців привертають увагу підходи до типології моделей соціального захисту населення англійського теоретика з соціальних проблем та соціального регулювання Р. Тітмуса. Згідно їхнього якісного наповнення та умов реалізації він, відповідно, виділяє: маргінальну (залишкову), інституційно-розподільчу та модель індустріальних досягнень [1].

Західні фахівці вважають, що маргінальна модель соціального захисту населення характерна для США. Одним з її засадничих принципів є використання так званої «страхової сітки». Це означає, що за нормальних умов життєдіяльності задоволення потреб індивідів не повинне абсолютно залежати від інститутів соціального захисту, а має забезпечуватись, перш за все, шляхом використання власних ресурсів особи або ресурсів свого домогосподарства. Соціально-захисні методи починають діяти лише тоді, коли використання останніх та можливостей ринкових відносин «як природних механізмів задоволення соціальних потреб» неможливе. Таким чином, в центрі даної моделі знаходиться теза про пріоритетну роль функціонування ринкових відносин і домогосподарств у забезпеченні соціального захисту відповідних категорій населення. Державні соціально-захисні механізми приводяться в дію тільки в тому разі, коли зазначені інститути (ринок, домогосподарство) не в змозі адекватно виконувати свої соціальні функції. При цьому тут ці державні механізми діють тимчасово, до відновлення соціально-захисної здатності ринку або домогосподарства, є допоміжними, використовуються адресно та вибірково, поширюються виключно на соціально вразливі верстви населення. Будь-які трансферти в цій моделі розглядаються з позицій їх позитивного або негативного впливу функціонування і розвиток ринкових відносин. Соціальний захист у такому випадку розглядається як «залишковий», тому що він поширюється тільки на тих, хто випадає із загального правила [3].

Стрижнем моделі індустріальних досягнень служить державна система соціального страхування, яка розповсюджується на зайняту в суспільному відтворенні частину працездатного населення. Вона служить засобом захисту працівників від різноманітних ризиків і реалізується головним чином через систему соціального страхування. В разі настання страхового випадку виплачуються компенсації, котрі частково відшкодовують втрату можливих доходів у відповідній перспективі даного особою. Кількісні параметри цих компенсацій прямо пропорційно залежать від кількості й розміру попередніх соціальних внесків, сплачених в державні бюджетні та позабюджетні фонди, в першу чергу – соціального страхування.

В цій моделі пріоритет надається соціальній підтримці не соціально вразливих верств населення, а тим особам, які належать до економічно активних прошарків, тимчасово втратили можливість задовольняти свої потреби і завдяки застосуванню до них соціально захисних механізмів здатні повернутися до трудової, в тому числі підприємницької діяльності.

В маргінальній та моделі індустріальних досягнень привертає увагу домінування пасивного характеру соціальної політики держави, що проявляється у вибірковості соціально-захисних дій, їх спрямованості на певну частину населення та компенсаційність соціальних виплат [4].

Інституційно-розподільчий варіант моделі соціального захисту населення використовується в ряді скандинавських країн. Її засадничими елементами (в теоретичному контексті) є перерозподільча частина, котра зорієнтована на утвердження доступності членів суспільства до економічних благ і соціальних послуг. Державна система соціального добробуту розглядається в цій моделі як інтегральний інститут, суттєвою функцією якого є надання соціальних послуг поза межами ринку. Об'єктом захисту стає все населення країни.

У відповідності з функціональною спрямованістю цієї моделі диференційована матеріально-фінансова допомога надається на рівні нормального соціального стандарту. Економічна основа інституційно-розподільчого варіанту соціального захисту населення формується шляхом

державного перерозподілу ресурсів від найбільш заможних верств населення до менш забезпечених. На відміну, наприклад, від маргінальної моделі, використання якої передбачає забезпечення економічним суб'єктам, що стають об'єктами соціального захисту, мінімуму задоволення потреб, перерозподільча частина спрямована на згладжування соціальної нерівності. Реалізація останньої хоча б частково належить до найбільш актуальних проблем для нинішнього етапу соціально-економічних трансформацій в Україні.

Досить яскравим прикладом позитивної результативності використання інституційно-розподільчої моделі соціального захисту населення слугують досягнення Данії, яка в цьому аспекті виходить у лідери в порівнянні зі Швецією. В цій країні вже традиційно ліквідована злиденність, майже відсутня бідність і різка диференціація рівня доходів між соціальними групами. Питома вага населення, котре отримує доходи нижче 50% середнього рівня по країні, складає 7% порівняно з 10% в Європейському Союзі. Частка витрат на соціальну сферу становить біля 3/4 державного бюджету [3]. Це дозволяє жителям цієї країни бути більш задоволеними досягнутим добробутом порівняно з громадянами інших країн світової спільноти.

В західній літературі є інші підходи до конкретних варіантів моделей та їхніх назв. Так, близьку за змістовними характеристиками класифікацію моделей соціального захисту населення запропонував датський соціолог Г. Еспінг-Андерсен, котра базується на критерії «сімейної схожості». У відповідності з цим він виокремлює чотири моделі, котрі презентують чотири групи країн з переважно європейськими підходами до соціального захисту населення: англосаксонська (або залишкова) модель соціального захисту, що характерна для Великобританії, США, Австралії та Нової Зеландії; консервативна (корпоративна) модель соціального захисту, яка набула поширення в Австрії, Німеччині та Франції; скандинавська (або модерна) модель соціального захисту, що запроваджена в Швеції, Норвегії, Данії, Фінляндії; латинська модель соціального захисту, котра реалізується в Іспанії, Португалії, Греції та Італії [4].

В трактуванні ліберального варіанту моделі соціального захисту населення привертає увагу дія механізмів ринкової саморегуляції, панування в економіці приватної власності на фактори виробництва та характер принципів економічного лібералізму, що спричиняє незначний перерозподіл ВВП через державний бюджет та обмежене державне регулювання функціонування й розвитку економічної системи та соціальної сфери. Соціальна захищеність ґрунтується на тісному взаємозв'язку між економічною та соціальною політикою, що передбачає продуктивну зайнятість населення, розвинену систему соціального страхування, фонди якого формуються за рахунок страхових внесків роботодавців та безпосередніх працівників. Соціально-захисні дії суб'єктів цієї моделі спрямовуються на підтримку індивіда поза ринком праці при орієнтації державної допомоги на статус «останньої надії», яка ще інколи не має комплексного, активного та універсального характеру, притаманного громадським організаціям. Саме нині державним інститутам варто перебрати на себе функції першочергового втручання та контрольного оцінювання конкретної життєвої ситуації індивіда, котрий потребує соціального захисту.

Таким чином, викладене вище свідчить про різноманітність моделей соціального захисту населення, в тому числі європейських.

Водночас слід мати на увазі, що нині діючі моделі соціального захисту населення в економічно розвинених країнах світу формувалися і розвивалися в процесі складної взаємодії економічних, політичних, соціально-культурних, національно-ментальних факторів, притаманних різним суспільним системам.

Література:

1. Трофимов А. В. Державне регулювання соціального захисту в умовах макроекономічної нестабільності: теоретичний аспект / А. В. Трофимов // Часопис економічних реформ. – 2015. – № 2. – С. 107-112.

2. Шевченко О. Проблеми досягнення Європейських соціальних стандартів в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

sophus.at.ua/publ/2014_11_25_lviv/sekcija_1_2014_11_25/problem_dosjgnennja_evropejskikh_socialnikh_standartiv_v_ukrajina/67-1-0-1100.

3. Хома Н.М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід: Монографія / Хома Н.В.. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2012. – 592 с.

4. Доценко І. О. Зарубіжний досвід фінансового забезпечення соціального захисту населення / І. О. Доценко, Р. С. Кукурічко // Фінансовий простір. – 2015. – № 2. – С. 322-325.